

Rácz Gábor

Kína és Oroszország kapcsolatai

A kínai–orosz kapcsolat története

Kína és Oroszország kapcsolata mindig is erősen meghatározta a világpolitika viszonyait a modern kori történelem során. Kína mint a világ egyik legrégebben létező államalakulata már több mint 2000 éve a kelet-ázsiai térség vezető hatalma. Ezzel szemben Oroszország mint állam az újkor idején vált meghatározó tényezővé. A kelet-ázsiai térségben Kína hosszú időn keresztül nem kellett, hogy fajsúlyos riválissal nézzen szembe, mivel nem volt hasonlóan erős államalakulat a környezetében, Oroszország 17. századi felbukkanása a térségben azonban gyökeresen új helyzetet teremtett. Kína komoly riválist kapott Oroszország személyében, és az azóta eltelt évszázadok során külpolitikájának egyik legfontosabb kérdése lett, hogy miként viszonyul Oroszországhoz.

A kapcsolatok kezdetei

Oroszország és Kína egymástól eltérő fejlődési utat járt be történelme során. Kína mint önálló civilizáció már több ezer éve létezik, és államisága is több mint 2000 éves. Oroszország ezzel szemben kulturálisan a keresztény Európa részének tekinthető, de politikai szempontból Európa többi részétől különböző utat követett. Mindkét ország szembekerült a nyugati nagyhatalmakkal történelme során, elsősorban Nagy-Britanniával és az Amerikai Egyesült Államokkal. Kína és Oroszország eredetileg egymástól viszonylag távol helyezkedett el az eurázsiai kontinensen, és 1640 előtt kevés kapcsolatot tartottak fenn egymással. A középkorban mindkét ország számára jelentős problémát jelentett a Mongol Birodalom felemelkedése: a mongolok a 13–14. században mind a kínaiakat, mind az oroszokat uralmuk alá vonták egy időre. Számos forrásból kitűnik, hogy a mongolok ebben az időszakban oroszokat is besoroztak seregeikbe ugyanúgy, ahogy számos más meghódított nép, népcsoport hadrafogható tagjait is.¹

Kínában 1368-ban egy felkelés megdöntötte a mongol Yuan-dinasztia (1271–1368) uralmát, és a Ming-dinasztia (1368–1644) került hatalomra. Első uralkodóik még jelentős hódításokra voltak képesek, de ezután a dinasztia politikailag elsősorban befelé koncentrált. Az oroszokról alapvetően kevés információval rendelkeztek. Az oroszok nagyjából 1582 után jelentek meg Szibériában, azután, hogy Jermak Tyimofejevics kozák csapatai élén

¹ QUESTED 1984.

meghódította a Szibír Kánságot.² Szibéria meghódításában jelentős szerepet játszottak a kozákok, akik prémvadászként és kalandorként érkeztek a területre. Feladatuk a határvidék őrzése és a prémben megfizetendő adók beszedése volt. Elsősorban az erdős területeken próbáltak terjeszkedni, mivel itt volt lehetőségük prémre vadászni és azzal kereskedni.³

Oroszország terjeszkedése kelet felé fokozatosan ment végbe, mivel maga is még csak fejlődő nagyhatalom volt, amely lépésről lépésre, lassan vette át a nyugati mintákat, miközben nyugaton is számos konfliktust kellett vállalnia a svédekkel és a törökökkel szemben, saját nagyhatalmi törekvései érdekében. Ugyanakkor a Szibériában történő terjeszkedés lassan a világ legnagyobb területű országává tette Oroszországot, amivel megalapozta kontinentális nagyhatalmi pozícióját és későbbi világpolitikai befolyását is.

Ezzel szemben Kína továbbra is inkább bezárkózó politikát folytatott. Kevéssé érzekelte, hogy meglévő kontinentális hatalmi pozíciója számára milyen nagy kihívást fognak jelenteni az ázsiai térségben megjelenő nyugati hatalmak. A hagyományos kínai külpolitika nem ismerte az egyenrangú felek közötti viszonyt. Nem volt felkészülve arra, hogy miként kezeljen egy olyan nagyhatalmat, mint Oroszország. Ezenkívül a nyelvi problémák is nehezítették a két fél közötti kapcsolatok fejlődését. Ezt a problémát a jezsuita misszionáriusok nyelvészeti munkája hidalta át.

Az első kísérletek a diplomáciai kapcsolatok felvételére és az első kétoldalú szerződések

Az oroszok először 1654-ben kísérelték meg a diplomáciai kapcsolatok felvételét a kínai császársággal. I. Alekszej orosz cár Fjodor Bajkovot küldte el hivatalos nagykövetként Pekingbe, hogy felvegye a kapcsolatot a Kína fölötti uralmat 1644-ben megszerző, mandzsu származású Qing-dinasztia (1644–1911) Shunzhi császárával. Bajkov eljutott Pekingbe, de nem sikerült kieszközölnie a császárral való találkozást. Így végül sikertelenül kellett elhagynia a fővárost.

A korai orosz–kínai kapcsolattartásban említendő szerepet játszott Setkul Ablin, aki orosz szolgálatba szegődött, közép-ázsiai származású türk kereskedő volt. Kalmárként – mivel nem volt diplomata – elsősorban a kereskedelmi lehetőségek fejlesztését tekintette fontos célnak. Háromszor is sikerült eljutnia Pekingbe: 1655-ben, 1658-ban és 1668-ban. Harmadik útja során a császár is hajlandó volt fogadni. Bár nem volt az oroszok hivatalos nagykövete, a kínaiak valószínűleg annak tarthatták. Noha sikerült elérnie, hogy Kangxi császár fogadja, a találkozó orosz szempontból balul sült el: a kínai uralkodó és Ablin között folytatott beszélgetés során a kínaiaknak világossá vált, hogy az általuk távoli nyugati népnek tartott oroszok azonosak azokkal, akik az Amur folyó völgyében veszélyeztetik a kínai érdekek érvényesülését. Ez csak megerősítette a kínaiakban az oroszok iránti bizalmatlanságot.⁴

1675-ben újabb kísérlet történt a hivatalos diplomáciai kapcsolatok felvételére. I. Alekszej ekkor a moldvai származású Nicolae Milescut küldte hivatalos követként Pekingbe. A küldetés célja az lett volna, hogy Milescu rendezze a határvitákat a kínai féllal, és létesítsen állandó

² CHEN 2012.

³ FISHER 1943.

⁴ MARCH 1996.

kereskedelmi kapcsolatokat a két fél között. Mílescu Szibérián és Mandzsúrián keresztül utazott Pekingbe. A császár azonban nem volt hajlandó fogadni, így ő is sikertelenül távozott.⁵

Az oroszok a 17. században alapították meg az első telepet az Amur folyó mentén, Albazin néven. 1685-ben Kangxi császár 10 ezer katonát küldött a telep elfoglalására. A lakosok nagy részét evakuálták, de néhány tucat fiatal kozák katona a Kína felett uralkodó mandzsuk szolgálatába állt. Közöttük voltak olyanok, akik kínai házastárssal alapítottak családot, őket hívják ma *albazinistáknak*, leszármazottjaik máig élnek Kínában. Az albazinisták 1715-ban megalapították a Kínai Ortodox Egyházat. Az oroszokkal való egyre intenzívebb kapcsolatok arra ösztönözték a Qing-dinasztia vezetését, hogy 1689-ben Pekingben megalapítsanak egy orosz nyelvi iskolát. Az iskola tanárai a Pekingben élő oroszokból kerültek ki, de a diákok csak mandzsuk lehettek. Ez volt az első hivatalos kínai kormányzati intézmény, amely az oroszokkal való kapcsolattartás elősegítésére jött létre.⁶

A nyercsinszki szerződés (1689)

Mint láthattuk, az első orosz kapcsolatfelvételi kísérletek sikertelenek voltak. Azonban éppen Albazin eleste áttörést hozott a két fél viszonyában. A kínai kormányzat belátta, hogy az oroszokkal mindenképpen rendezniük kell kapcsolataikat. Albazin elfoglalása után a Qing-udvar felvette a kapcsolatot az orosz cárral, és békét ajánlott az oroszoknak. A béke feltételül azt szabták, hogy az orosz folyami kalózok hagyják el az Amur folyót. A két fél tárgyalásokba kezdett, ami végül az 1689-es nyercsinszki szerződés létrejöttéhez vezetett. A szerződés rendezte a határok kérdését: az Argun folyótól északra eső területek Oroszország tulajdonába kerültek, az Amur völgyét azonban el kellett hagyniuk. Az albazini erődöt lebontották. A megállapodás rendezte a menekültek helyzetét is. A legfontosabb azonban talán az volt, hogy a szerződés lehetővé tette a kereskedelmet Kína és Oroszország között, ezzel a két ország között létrejött a diplomáciai kapcsolat is. Oroszországnak ezek után a többi nyugati országhoz képest kiemelt helye volt a Kínával való kapcsolattartásban, mivel már nem kellett minden ügyben közvetlenül a császárhoz fordulniuk, hanem az illetékes minisztériumok és állami szervek álltak közvetlen kapcsolatban egymással.⁷

A Kína felett uralkodó Qing-dinasztia Belső-Mongóliát érintő hódításai egyrészt elősegítették a kereskedelmi kapcsolatok fejlődését, másrészt azonban újabb határvitákhoz is vezettek Külső-Mongólia határának kérdésében. A Mongólia fölötti befolyás kérdése később az orosz–kínai kapcsolatok egyik fő problémája lett, ami Mongólia fejlődésére is számottevő hatást gyakorolt.

A kereskedelmi kapcsolatok élénkülése mellett a határviták határozták meg a két fél viszonyát ebben az időben. A vitás kérdéseket végül a kjahtai szerződés oldotta meg.

⁵ METCHNIKOFF 1920.

⁶ QUESTED 1984.

⁷ DILLON 2016, 180.

A kjahtai szerződés (1727)

Nagy Péter élete nagy részét a svédek és a törökök elleni háborúkkal töltötte. Csak élete vége felé döntött úgy, hogy tárgyalásokat kezd a kínaiakkal a határviták és a vitatott kereskedelmi kérdések megoldása érdekében. Ebben az is szerepet játszott, hogy 1710 után a Qing-udvar egyre inkább szorgalmazta a kereskedelmi kérdések újratárgyalását és az orosz karavánok szabályozását. A két fél között a tárgyalások három éven át zajlottak Pekingben, és végül a kjahtai szerződés megkötéséhez vezettek 1727-ben. A szerződés rendezte a határkérdéseket, ezzel lényegében kijelölte a mai orosz–mongol határt. Lehetővé tette, hogy rendszeres orosz kereskedőkaravánok utazhassanak Pekingbe, és szabályozta a két fél közötti kereskedelem részletes feltételeit. Nyercsinszk és Kjahta környékén vámmentesen lehetett barterkereskedelmet folytatni. Ezenkívül a Pekingben működő orosz hittérítők állandó tartózkodását és tevékenységét is legalizálta a szerződés, lehetővé téve a Kínai Ortodox Egyház törvényes működését.⁸

A kjahtai szerződés egészen a 19. század közepéig érvényben volt, és nyugalmat teremtett a két fél viszonyában. Kína számára pedig lehetővé vált Mongólia és Xinjiang annektálása.

A 19. századi kapcsolatok

Az Orosz és a Kínai Birodalmat érintő főbb kihívások

A 19. század elejére Kína és Oroszország is jelentős hatalommá vált: mindkettő kontinentális nagyhatalomnak számított, és mindkét országban egyeduralmon alapuló autokratikus monarchia működött, szemben Európa nyugati részével és Amerikával, ahol már megjelentek a parlamentáris/alkotmányos monarchiák és a köztársaságok (kezdeményei).

A 18. század végén és a 19. század első felében Nyugat-Európában és az Amerikai Egyesült Államokban lezajlott az első ipari forradalom; Kínában és Oroszországban viszont ekkor még nem valósult meg ilyen jellegű modernizáció. Ezzel is összefüggésben jelentős változások történtek mind Kína, mind Oroszország helyzetében. A század első felében még mindkét ország jelentős nagyhatalomnak számított: a Qing-dinasztia alatt a Kínai Birodalom elérte kiterjedése maximumát (~12 millió km²); Oroszország területe ennél is jóval hatalmasabb volt, három kontinensre terjedt ki. Oroszország a század elején megállította Napóleon hadseregét, majd a Szent Szövetség tagjaként volt a nemzetközi politika meghatározó szereplője. De a század közepén a két ország egyes nyugati hatalmakkal szembeni csatái és vereségei – Oroszország esetében a krími háború, Kína esetében az ópiumháborúk – egyértelműen rámutattak lemaradásukra, illetőleg a társadalmi, a gazdasági, a kormányzati és a katonai modernizáció szükségességére. Fontos hangsúlyozni, hogy már évtizedekkel e háborúk előtt elindultak kedvezőtlen változások mindkét birodalomban, a fenti vereségek egy tágabb történelmi periódusban és politikai kontextusban értelmezendők.⁹

⁸ *Russian–Chinese Treaty of Kyakhta Signed.*

⁹ GERNET 2005; LIEVEN 2006.

Bizonyos történelmi események, például a britekkel való szembenállás adott időszakban akár szövetségesekké is tehetné volna Kínát és Oroszországot, de nem így alakult.¹⁰ Az orosz és a kínai kormányzat eltérően reagált a modernizációs kihívásokra, ami azután viszonyukat is befolyásolta.

A 19. század második felében a kínai császárság számos kihívással szembesült. Kiemelendő például a súlyos belpolitikai válságot okozó taiping-felkelés és polgárháború (1850–1864), a központi kormányzat több okra is visszavezethető meggyengülése, az állami bevételek csökkenése, a korrupció növekedése, valamint a természeti katasztrófák sorozata. Továbbá Kínát évtizedeken át folyamatos nyomás alatt tartották a gyarmatosító nagyhatalmak. S bár voltak ipari és katonai modernizációs törekvések és eredmények, összességében Kína hanyatlása egyértelmű volt. Kína a világ egyik legnagyobb gazdaságából a 19. század végére félgyarmati helyzetbe süllyedt. Mindeközben fennmaradt a Qing-dinasztiát jellemző ortodoxia, erősödött a nacionalizmus, illetőleg a külföldiekkel szembeni ellenérzés.¹¹

Az Orosz Birodalom vezetői számára sem volt kedvező a helyzet a 19. század második felében: külpolitikai szempontból az európai nagyhatalmi térkép átrendeződése, belpolitikai szempontból például az 1863 januárjában elindult lengyel felkelés emelhető ki. De fontos jelezni: a lengyel felkelés Oroszország esetében már egy reformfolyamat közben tört ki. II. Sándor cár a krími vereség után több területen is reformokat indított el (például a jobbágyok felszabadítása, a közigazgatás, az adó- és bankrendszer, a bírósági rendszer, a katonaság átalakítása kapcsán, de pozitív változások történtek a kultúra és az oktatás világában is). Mindez gyors, bár ellentmondásoktól nem mentes modernizációt indított el Oroszországban: jelentős mértékben, de területileg egyenlőtlenül fejlődött az ipar és a közlekedés, ugyanakkor a keretet mindehhez továbbra is a cári autokratikus monarchia rendszere adta.¹²

Mivel a nyugati, illetőleg mediterrán/balkáni irányba történő terjeszkedés már nem volt opció Oroszország nagyhatalmi státuszának további erősítése szempontjából, ezért egyre inkább a kaukázusi, illetőleg keleti irányra fókuszált.¹³ Ez hosszabb távon törvényszerűen elérte a kínai érdekszférát is, így érdekeik ütközéséhez, s a kínai–orosz viszony romlásához vezetett. Oroszország is részt akart venni a nyugati hatalmak között Kína erőforrásainak „újrafelosztásában”, megszerzésében. E törekvés egészen az 1905-ös orosz–japán háborúig az orosz külpolitika egyik fő célkitűzése volt.

Oroszország további térnyerése Ázsiában

A 18. század folyamán Oroszország fokozatos térnyerése volt megfigyelhető Közép-Ázsiában, és a 19. században az Orosz Birodalom tovább kívánt terjeszkedni a térségben. Az 1851-es

¹⁰ Az orosz–brit, illetve a kínai–brit viszonyrendszerek vizsgálata ebben az időszakban szintén egy igen izgalmas és számos tanulságot hozó témakör. A 19. században Közép-Ázsiában zajló orosz és brit vetélkedésre utal a kifejezés: „the Great Game”.

Alapvetően igaz az, hogy a térségben zajló változások megfelelő értelmezése csak a jelen lévő, illetőleg érintett nagyhatalmak – ideértve például Franciaországot vagy Japánt is – egymással való kölcsönös és komplex viszonyrendszerében válik megérthetővé.

¹¹ GERNET 2005.

¹² LIEVEN 2006.

¹³ VAN DIJK 2015.

kuljai szerződés¹⁴ révén Oroszország kínai kereskedelmi jogokhoz jutott Xinjiang északi területén, továbbá a paktum a kereskedelem szabályozása mellett területenkívüliséget biztosított az orosz állampolgárok számára két ottani nagyvárosban (Kulja és Tacheng), a velük kapcsolatos vonatkozó döntéseket pedig a helyi orosz konzul hatáskörébe rendelte.

Az oroszok fokozatosan haladtak előre Közép-Ázsiában: az 1860-as, 1870-es években kaukázusi, csecsen, azerbajdzsáni, dagesztáni, üzbegisztáni, türkménisztáni területeket hódítottak meg.¹⁵ Fontos felhívni a figyelmet arra, hogy már itt, Közép-Ázsiában elérték a 19. századi Kínai Birodalom határát.

Az oroszok törekvéseinek egyik kézzelfogható jele volt szerepvállalásuk a második ópiumháborúban. Oroszország az aiguni (Aihui-i) szerződés (1858) és a pekingi egyezmény (1860) révén megszerezte az Amur folyótól északra, valamint az Usszuri folyótól keletre eső területeket (a tengerig), illetőleg Szahalin szigetének egy részét. Az oroszok megkapták a lehetőséget, hogy egy jelentős kikötőt hozhassanak létre a Csendes-óceán térségében: Vlagyivosztokot. A város, amelynek neve – hozzávetőlegesen – azt jelenti: „Urald a keletet”, az orosz nemzeti büszkeség egyik szimbólumává vált. Az Oroszországhoz csatolt mandzsúriai területek elvesztése komoly presztízsvesztést jelentett a kínaiak, különösen a mandzsúgyökerű Qing-dinasztia számára.¹⁶ De a közép-ázsiai területeken is az oroszoknak kedvező változások történtek az egyezmény révén: tovább bővíthették térségi kereskedelmüket, s a xinjangi Kashgar és a mongol Urga városban orosz konzulátusok jöttek létre.¹⁷

A kínai–orosz érdekütközések másik fontos területe Közép-Ázsia, azon belül is alapvetően Xinjiang térsége volt. E földrajzi terület lakói hagyományosan a türk népcsoportokhoz tartoztak, Kína kapcsolódása ezen térséghez hosszú történelmi folyamat eredménye.¹⁸ Számos előzmény után (amelyek részletes kifejtése túlmutatna jelen tanulmány keretein, s amelyek csak a közép-ázsiai politikai, gazdasági, vallási és kulturális változások komplexitásában érthetők) a Qing-dinasztia hadserege 1755-ben legyőzte a területet irányítása alatt tartó, de belső problémákkal küzdő Dzsungár Kánságot. A Qing-dinasztia ezen Új Területen – vagyis Xinjiangban – fokozatosan építette ki, és adaptálta a helyi sajátosságokat figyelembe véve közigazgatási és katonai rendszerét. Bár a 19. században egyaránt voltak külső és belső forrású problémák (támadások, felkelések), végül a Qing-dinasztia kormányzása a térségben stabilizálódott, fennmaradt.

A 19. század második felében a birodalom több pontján, illetőleg a tágabban értelmezett térségben muszlim felkelések törtek ki, ezek közül is kiemelendő a Jakub bég által vezetett mozgalom. Jakub bég az egész Tarim-medencét uralma alá vonta, magát Kasgária uralkodójaként nevesítette. Valamennyi muszlim felkelést – hasonlóan a korábban már említett, egész Kínát súlyosan megrázó taiping-felkeléshez – több év alatt és komoly áldozatok árán, de 1877-re legyőzték a császári hadvezetés. Ehhez szükségük volt korszerű, külföldről

¹⁴ Önmagában a város sokféle nemzetközileg bevett neve: Kulja, Kuldja, Ghulja, Yining stb. – illetőleg magyarul így is hivatkozzák: Kuldza –, rámutat a térséggel kapcsolatos kutatások, disszemináció egyik sajátosságára: a megnevezésekkel kapcsolatos problematikára. Lásd: MILLWARD 2007.

¹⁵ VAN DIJK 2015.

¹⁶ A területtel kapcsolatos határviták még végig kísérték a 20. századot is.

¹⁷ FLETCHER 1978; *Treaty of Peking*.

¹⁸ Xinjiang történelmi eseményeiről a korai időktől, majd a Han-dinasztia és a xiongnuk időszakától kezdve, például a Tang-dinasztia térségi jelenlétét is bemutatva áttekintést nyújt: MILLWARD 2007.

vásárolt fegyverzetre és külföldi hitelekre egyaránt, illetve a korszak egyik legjelentősebb kínai tábornokára: Zou Zongtangra.¹⁹

Ugyanakkor az orosz vonatkozások kapcsán itt kell megemlíteni, hogy 1871-ben (Jakub bég államalakulata, Kasgária felemelkedése idején) az oroszok betörték, és jelentős kínai területeket foglaltak el az Ili (vagy más néven: Yili) folyó völgyében. Mind az oroszok, mind a britek – vigyázó szemüket egymásra is vetve – nemzetközi szerződést kötöttek Jakub béggel, saját pozícióikat stabilizálva, de egyúttal Kasgáriát is elismerve. Az úgynevezett Ili-krízis 1881-re oldódott meg: ekkor a szentpétervári szerződésben (vagy más néven Ili szerződésben) Oroszország lényegében visszaadta Kínának az általa elfoglalt xinjangi területeket, miközben további kereskedelmi jogokat szerzett a térségben, és kártérítést is kapott Kínától a katonai ráfordítások és a civil áldozatok okán.²⁰ Ez az oroszok számára terület- és presztízs-veszteséggel járó megállapodás is tágabb, nemzetközi térben értékelendő: figyelembe véve például az 1870-es évek végén lezajlott orosz–török háborút, valamint a Balkán rendezését célzó berlini kongresszust, illetőleg annak – az oroszok számára kedvezőtlen – eredményeit, valamint a nyugati nagyhatalmak, így például Nagy-Britannia, Németország és az Amerikai Egyesült Államok viszonyulását az Ili-krízishez.²¹

A közös ellenség: Japán

Végezetül fontos kitérni arra, hogy Kína és Oroszország viszonyát jelentősen befolyásolta a felemelkedő Japán terjeszkedése a 19. század záró időszakában. A Meidzsi-restauráció időszaka alapvetően átalakította Japánt egy modernizált, gazdaságilag és katonailag is egyre erősebbé váló és nagyhatalmi ambíciókat építő monarchiává.²² Japán innentől kezdve veszélyforrás volt mind az orosz nagyhatalmi törekvések, mind Kína területi integritása szempontjából. A Japánhoz való viszonyulás a Meidzsi-restaurációt követően előtérbe került, és folyamatosan befolyásolta az orosz és a kínai külpolitikát. Általánosságban kijelenthető: a Japánnal való szembenállás bizonyos szempontból „egy oldalra” állította Kínát és Oroszországot ebben az időszakban.

Ugyanakkor fontos utalni arra, hogy az orosz–japán viszonyrendszer Kína vonatkozásában már jóval korábban is releváns volt, gyakorlatilag a század közepétől kezdve, amikor az oroszok eltervezték, előkészítették és megvalósították távol-keleti terjeszkedésüket. De fontos volt az orosz–japán viszonyrendszer az első japán–kínai háború időszakában is (1894–1895). Oroszország a 19. század végére számos eredményt ért el a térségben, így érdeke a *status quo* fenntartása volt. Bár az aktuális történelmi helyzetek folyamatos reagálást és diplomáciai finomhangolást igényeltek, az alapvető orosz álláspontot jól jelzi, hogy Oroszország – más európai nagyhatalmakkal összefogva – a háborút lezáró simonoszeki békénél kiállt Kína érdekeinek, területének bizonyos fokú védelme mellett.

1896-ban Oroszország és Kína titkos kölcsönös védelmi megállapodást kötött egymással, Japánnal szemben. Ez további orosz infrastruktúra-fejlesztést is megalapozott az északi

¹⁹ GERNET 2005; MILLWARD 2007.

²⁰ VAN DIJK 2015.

²¹ QUESTED 1984, 71–78.

²² A Meidzsi-restauráció részletes történetét, valamint a kapcsolódó komplex nemzetközi viszonyrendszert lásd például: JANSEN 1989.

területeken. Azonban Oroszország nem csupán szövetségese volt Kínának, de imperialista gyarmatosító, amely adott esetben más nyugati hatalmakra is tekintettel, vagy azokkal is együttműködve hozta meg döntéseit (például Nagy-Britanniával felosztva egymás között kínai területeket, érdekszférákat).²³

Bokszerfelkelés és forradalmak

Kínában a külföldiekkel (külföldi nemzetek képviselőivel, illetőleg általánosságban véve a keresztényekkel) szembeni gyanakvás, ellenszenv és gyűlölet fokozatosan növekedett a 19. század második felében. Számos kapcsolódó tragikus esemény zajlott le Kínában a 19. század utolsó évtizedeiben, de a legjelentősebb ezek közül az úgynevezett bokszerlázadás volt. Egy titkos társaság, a Yihequan – vagyis az Igazságot és Békét Teremtő Ökök Társasága – bázisán indult el a felkelés az 1800-as évek végén, amelynek tagjai egyszerre fordultak a külföldi hatalmak és a kereszténység ellen. Egyaránt támadták a külföldi személyeket, azok üzleti érdekeltségeit, de még az általuk használt közlekedési infrastruktúrát is. A külföldi kormányzatok reakciója egyértelmű volt. A császári kormányzat először ugyan fellépett a felkelőkkel szemben, később azonban melléjük állt, és ezzel összhangban a külföldi hatalmak ellen fordult: Kína hadat üzent a gyarmatosító államoknak. A szövetséges külföldi nagyhatalmak, kiemelten Nagy-Britannia, Oroszország, Franciaország és Németország, valamint Japán közös intervenciós seregei végül 1900 nyarán győzelmet értek el, majd további büntetőhadjárat révén 1901-re felszámolták a felkelést. A lezáró diktátum további jóvátételt és nyitást követelt meg Kínától, miközben továbbra is fenntartotta a Qing-dinasztia uralmát.²⁴

Oroszország helyzete izgalmasan alakult a bokszerlázadás során, amelynek leverésében végül jelentős katonai szerepet játszott. Egyrészt igaz, hogy a bokszeres számos orosz állampolgárt bántalmaztak, üldözték a Kínai Ortodox Egyház híveit és az országban élő orosz hittérítőket is (több mint 200 kínai ortodox hívő esett a felkelők áldozatául).²⁵ Ugyanakkor Oroszország és Kína között eddigre kialakult egy hosszú távú és különleges történelmi és szerződéses kapcsolatrendszer. Emellett a nemzetközi helyzet több aspektusa is közrejátszott abban, hogy Oroszország kezdetben vonakodott vezető, illetőleg fajsúlyos szerepet vállalni a felkelők és a Qing-uralkodóház elleni harcban.²⁶

A 20. század elejére a kínai társadalmi, politikai és gazdasági rendszer már végérvényesen válságba került.²⁷ A század elején a Qing-kormányzat elindított ugyan fontos reformokat, de valódi megoldást ezek már nem hoztak: 1911-ben forradalom tört ki, és 1912 elején Szun Jat-szen kikiáltotta a Kínai Köztársaságot, majd rövid idő után átadta a hatalmat Yuan Shikai tábornoknak, aki viszont diktatórikus kormányzást épített ki. Japán támadássorozat, Yuan Shikai halála, a hadurak országlása és polgárháború következett. Az I. világháború lezárása

²³ ESKRIDGE-KOSMACH 2008.

²⁴ FAIRBANK–GOLDMAN 2006.

²⁵ Az orosz ortodox egyház rájuk máig mártírként emlékezik: *Holy New Martyrs of China*.

²⁶ ESKRIDGE-KOSMACH 2008.

²⁷ Jól illusztrálja a helyzetet, hogy számos kínai tartományi vezető is inkább a külföldi hatalmak pártjára állt a bokszerlázadás harcai során – szemben a császári kormányzat parancsával.

után folytatódott Kína további hanyatlása, megaláztatása, és fennmaradt a külföldi hatalmak-tól való sokrétű függése is.²⁸

Oroszország a bokszeres leverése után újabb területeket tudott felügyelete alá vonni Mandzsúriában. Ez jelentős siker volt, de egyúttal az orosz–japán érdeellentétek is fokozódtak a térségben, amelyeket a következő években nem sikerült megfelelően kezelni, ezért 1905-ben az orosz–japán háború kirobbanásához vezettek. A háború az oroszok vereségével ért véget, ami nyugaton nagy meglepetést okozott. Oroszországban a vereség hatására forradalom robbant ki, amelyet levertek ugyan, de Oroszország ezzel fel kellett, hogy adja a keleti terjeszkedés politikáját, és kiszorult Mandzsúriából.²⁹

Voltaképpen tehát a 20. század elejére Kína és Oroszország egyaránt válságba került, meglévő politikai-társadalmi berendezkedésük fenntarthatatlanná vált. (A kínai eseményekről már szoltunk.) Oroszországban az 1917-es forradalmak során megbuktatták a Romanov-dinasztiát, s a hatalom végül a kommunisták kezébe került. A 20. század elején tehát mindkét országban megszűnt az egyeduralmon alapuló monarchikus államforma, de egyik országban sem voltak meg egy nyugati típusú demokrácia létrejöttének feltételei.

Kapcsolatok a két világháború között és a II. világháború alatt

A Szovjetunió számára az 1920-as évek elején létfontosságúvá vált, hogy kitörjön a nemzetközi elszigeteltségből, és szövetségeseket találjon. Fontosnak tartotta, hogy Kína a szövetségese legyen, és hogy befolyással legyen Kínára. Ugyanakkor ekkor még nem akarta (legalábbis azonnal) kommunista országgá formálni Kínát. Ennek oka, hogy nem látta elérkezettnek erre az időt, mivel a Kínai Kommunista Párt (a továbbiakban: KKP) ekkor még nem volt elég erős ahhoz, hogy átvegye az ország irányítását. Úgy vélték, hogy a KKP és a Kuomintang (pinyin átírással: Guomindang; magyarul Nemzeti Párt, a továbbiakban: KMT) szövetsége garantálhatná leginkább a két ország közötti szövetséget. A Kínai Köztársaság számára is fontos volt, hogy legnagyobb szomszédja a szövetségese legyen. Szun Jat-szen maga is a kommunistákkal és a szovjetekkel való szövetségben látta a jövőt. Ekkoriban a szovjetek nagy erővel támogatták a KMT haderejének fejlesztését, mélyen bevonva ebbe a folyamatba a kínai kommunistákat is. Azonban Szun Jat-szen 1925-ben bekövetkezett halála után a helyzet jelentősen megváltozott. Csang Kaj-sek, a KMT új vezetője nem pártolta tovább a kommunistákkal való együttműködést, megkezdte a velük való leszámolást, és a szovjet tanácsadókat is hazaküldte. Ezzel összefüggésben több mint két évtizeden át elhúzódó fegyveres harc robbant ki a KMT és a KKP fegyveres erői között.

A KKP és a szovjet vezetés viszonya már a két világháború közötti időszakban sem volt súrlódásmentes. A Szovjetunió még a polgárháború időszakában is egyensúlyozni próbált a KMT és a KKP között, Mao Zedong (Mao Ce-tung) pedig eltérő nézeteket vallott a párt-szervezés módszereiről, mint a Szovjetunió Kommunista Pártja (a továbbiakban: SZKP). Mao a kínai viszonyokból kiindulva elsősorban a parasztságra kívánta építeni a kommunista mozgalmat Kínában, ami eltért a Komintern pártjainak szokásos gyakorlatától. Ezenkívül már ekkor is érezhető volt, hogy Mao hosszú távon nem lesz hajlandó elfogadni a szovjet

²⁸ GERNET 2005.

²⁹ LENSEN 1967.

gyámkodást Kína felett, és a Szovjetunióéval egyenrangú szerepet szán országának a kommunista blokkon belül.

A súlyos belső polgárháború mellett Kína az 1930-as évektől a japán hódítókkal is konfrontálódni kényszerült. Mandzsúria 1931 után Japán ellenőrzése alá került. 1939-ben a Szovjetunió és Japán egy rövid háborúba keveredett egymással a mongóliai Halhin-gol folyónál. Az incidens után a japánok letettek Mongólia és a Szovjetunió további támadásáról, ugyanakkor a szovjetek is kötelezték magukat arra, hogy nem lépnek hadba Japán ellen. A szovjetek ezt a politikájukat egészen 1945 augusztusáig fenntartották, és ez lehetővé tette számukra, hogy a németek elleni harcra koncentráljanak. Ugyanakkor ebből fakadóan Kínának jórészt magának kellett a japánok elleni háborút megvívnia saját területén. A Szovjetunió végül 1945. augusztus 8-án indított támadást Mandzsúriában a japánok ellen. A hadjárat lényegében megsemmisítette a magmaradt japán szárazföldi haderőt, de közben jelentős áldozatokat követelt mindkét oldalon. A háború után a japán hadsereg és a szovjet intervenciós erők fegyverzetének jelentős részét a KKP kapta meg, ami nagy segítség volt számára a polgárháborúban.

Kapcsolatok a II. világháború és a Mao halála közötti időszakban

A II. világháború befejeződésével a KKP és a KMT közötti konfliktusok újra kiéleződtek, ami a polgárháború újbóli fellángolásához vezetett Kínában. A konfliktus végkimenetele döntő jelentőségű volt az új világrend kialakulása szempontjából is. A Szovjetunió nem engedhette meg, hogy a szomszédos Kínában egy amerikaiakkal szövetséges antikommunista kormány jöjjön létre. Az Amerikai Egyesült Államok vezetése a II. világháború alatt arra készült, hogy a háború után a Csang Kaj-sek vezette Kínai Köztársaság lesz a legfontosabb szövetségese az ázsiai térségben a szovjetekkel szemben. Mindezek miatt a szovjet vezetés egyértelműen a KKP mellé állt a polgárháború alatt, végleg szakítva a KMT-kormányzattal. A KMT hadereje kezdetben fölényben volt a kommunistákkal szemben, de a szovjet segítségnek, valamint a KMT által elkövetett politikai hibáknak köszönhetően 1949-re a kommunisták fölénybe kerültek. Mao 1949. október 1-jén Pekingben, a Tiananmen téren kikiáltotta a Kínai Népköztársaságot (a továbbiakban: KNK). A KMT Tajvan szigetére szorult vissza. A kommunista csapatok nem rendelkeztek jelentős tengeri erővel, ami szükséges lett volna a sziget megszállásához. A Szovjetunió pedig nem akart segítséget nyújtani a kommunistáknak egy Tajvan elleni invázióhoz. Mindezek miatt Tajvanon hatalmon maradhatott a KMT, és Tajvan a mai napig nem került a KNK ellenőrzése alá.³⁰

A népköztársaság kikiáltását közvetlenül követő években a Szovjetunió lett Kína legközelebbi szövetségese. A Szovjetunió komoly támogatást nyújtott a KNK-nak ipara fejlesztéséhez. Több ezer orosz szakértő tevékenykedett az 1950-es években a KNK-ban. Elsősorban a hadiipar és a nehézipar fejlesztésében, valamint a nukleáris technológia átadása terén volt fontos szerepük. A kereskedelmi forgalom megötszöröződött a két fél között, és ezzel a Szovjetunió lett Kína legfontosabb kereskedelmi partnere. Ezenkívül a szovjetek 300 millió dollár értékű hitellel is támogatták a KNK-t.³¹ Kína számára csalódást jelentett, hogy a szovjetek nem

³⁰ JORDÁN 2005, 196–200.

³¹ LUDVIG 2008.

támogatták Tajvan katonai erővel történő lerohanását. Ennek hátterében az állhatott, hogy a sztálini vezetés tartott attól, hogy az új kínai vezetés kiegyezik az amerikaiakkal. Jobbnak látták, ha a két fél közé éket tudnak verni, és erre Tajvan mint feszültségforrás, jól megfelelt. Ugyanezen okokból a szovjet vezetés ösztönözte és támogatta, hogy Kína katonai segítséget nyújtson a Koreai Népi Demokratikus Köztársaságnak a koreai háborúban. Utólag sok kínai gondolta úgy, hogy a szovjetek lényegében eszközként használták Kínát az USA-val szemben, míg ők kényelmesen kimaradtak a konfliktusból.³²

1953-ban meghalt Sztálin, ami lezárt egy korszakot a két fél történetében. A Szovjetunióban fontos politikai változások indultak el, amelyek nem tetszettek Mao Zedongnak. A desztalinizáció és a rendszer konszolidációja miatt Mao úgy vélte, hogy a szovjetek letértek a kommunista forradalmi útról, és mindenképpen meg akarta akadályozni, hogy ez Kínában is bekövetkezzen. Az ideológiai különbségek kiéleződése, valamint a határviták rendezetlensége az 1960-as években végül a kínai–szovjet határkonfliktusban csúcsosodott ki. A szovjet tanácsadókat Hruscsov már korábban visszahívta Kínából, és a hitelek folyósítását is beszüntette. A két fél konfliktusa megosztotta a világ kommunista országait és mozgalmait, ugyanakkor lehetővé tette, hogy az Amerikai Egyesült Államok és a KNK közeledjen egymáshoz.

A Mao utáni korszak – stabilizálódó kapcsolatok

Mao Zedong 1976-os halála új szakaszt nyitott Kína történelmében és a két fél viszonyában is. 1978 után Kínában egyre mélyülő gazdasági reformok indultak be, amelyek végül a piacgazdaság fokozatos térnyeréséhez vezettek. Kínának ebben az időben már nem volt érdeke a konfrontatív külpolitika folytatása, és elsősorban belső fejlődésével, illetve a belső fejlődés külső feltételeinek megteremtésével volt elfoglalva. Ez lehetővé tette, hogy a szovjet–kínai kapcsolatok fokozatosan rendeződjenek, bár ez a folyamat meglehetősen lassan, akadozva haladt előre, különösen amiatt, mert Kína továbbra is tartott a „szovjet bekerítéstől”. Ezzel kapcsolatos félelmeit a szovjetek afganisztáni inváziója is tovább erősítette.

A Szovjetunió felbomlása jelentősen megváltoztatta a kínai–orosz kapcsolatokat. Oroszország nemzetközi befolyása jelentősen csökkent, míg Kínáé fokozatosan nőtt. A világpolitikai viszonyok átrendeződése lehetővé tette a két fél kapcsolatainak rendezését és egy rendkívül szoros stratégiai partneri viszony kialakítását napjainkra.

A kínaiakra mély benyomást tett az orosz kommunista rendszer gyors összeomlása és a Szovjetunió széthullása. Mindezt olyan negatív példának tekintették, amelyet Kínának mindenképpen el kell kerülnie. Feltűnő, hogy a két kommunista ország mennyire másképpen reagált az 1970-es és az 1980-as évek kihívásaira. A szovjet rendszer ideológiai dogmatizmusa miatt megreformálhatatlan volt. A kínai kommunista rendszer viszont a Mao utáni korszakban megjelenő és egyre nagyobb szerephez jutó pragmatikus szemléletének köszönhetően alapvetően újraértelmezte magát, és sikeres gazdasági reformokat hajtott végre, ezzel bebiztosítva a rendszer fenmaradását és a KKP uralmát Kína felett. A kommunizmus Marx várakozásaival ellentétben nem a fejlett kapitalista országokban került hatalomra, hanem a világ gazdasági periféria országaiban, és nem a kapitalizmus meghaladását hozta el, hanem felülről irányított

³² POLONYI 2000, 82–96.

diktatórikus modernizációja révén a feudalizmus és a kapitalizmus közötti átmeneti szakasz volt Oroszországban és Kínában, ahol a polgári fejlődés nem tudott spontán végbemenni.

Kína és Oroszország kapcsolatai 1991-től

A Szovjetunió felbomlása után a kínai–orosz kapcsolatok minden szempontból új szakaszba léptek. Oroszország megszűnt világhatalom lenni: mind katonai, mind gazdasági szempontból jelentősen vesztett súlyából. Kína az 1990-es évek elején még nem számított globális hatalomnak, inkább csak regionálisnak volt tekinthető, de már ekkor megindult a dinamikus fejlődés útján. Ekkor már a két ország érdekei jelentős mértékben egybeestek. Mint azt már korábban is említettük, mind Kína, mind Oroszország a Nyugathoz képest más utakon haladt történelme során, és ellenségeik is gyakran közösek voltak, ennek ellenére mégis sokszor keveredtek konfliktusba egymással. 1991 után az Amerikai Egyesült Államok és Kína közötti kvázi szövetség már nem létezett, és mind Oroszország, mind Kína számára kulcskérdés volt, hogyan tudják ellensúlyozni a hidegháborúból győztesen kikerülő USA-t.

A kínai–orosz viszonyban az is jelentős változást hozott, hogy míg történelmük során általában Oroszország volt a gazdaságilag fejlettebb ország, addig a 2000-es évekre Kína gazdasági nagyhatalommá vált, jelentősen megelőzve az oroszokat. Oroszországnak bele kell nyugodnia abba, hogy Kína mellett csak másodhegedűs lehet a világpolitikában, de együtt komoly erőt képeznek. Bár a két ország eltérő politikai berendezkedéssel rendelkezik, mindkettőben komoly hagyománya van az autoriter hatalomgyakorlásnak. Láthatóan egyik félnek sincs szándékában a nyugati típusú demokráciára való áttérés, és nehezen élük meg, hogy a nyugati hatalmak nem akarják elfogadni az ő politikai rendszereiket és értékvilágukat. Ezért a két fél között a rivalizálást az elmúlt évtizedekben felváltotta a szoros partneri együttműködés.

A stratégiai partnerség fokozatosan alakult ki a két fél között. Orosz elnök először 1992. december 23-án járt Pekingben, Borisz Jelcin személyében. 1996 után éves szinten tartottak kormányfői találkozókat, valamint különböző szakmai szintű egyeztetéseket. A két fél viszonyában a politikai együttműködés mellett egyre komolyabb szerepet kapott a gazdasági együttműködés is. 2001-ben került sor *A jószomszédi viszony és a baráti együttműködés egyezménye* című dokumentum aláírására a két fél között. Kapcsolatukat a felek azóta „stratégiai partnerségként” definiálják. Ugyanebben az évben a korábban Sanghaji Ötöknek nevezett szervezet alapjain a kínai–orosz stratégiai együttműködés egyik látványos megnyilvánulásként létrejött a Sanghaji Együttműködési Szervezet (a továbbiakban: SESZ), amely már nemcsak diplomáciai, de katonai együttműködést is jelent a két fél és szövetségeseik között.

Az 1991 utáni korszak fontos fejleménye volt, hogy sikerült rendezni a határkérdéseket is. Már 1994-ben született egy megállapodás a felek között, amely rendezte a közös határ egy rövidebb szakaszának vitás kérdéseit. Ezt követően Oroszország és Kína – egyebek mellett egy fontos, 2004-es határegyezmény segítségével – 2008-ig gyakorlatilag lezárta a közös határokat érintő vitáit.

A két ország jól tud együttműködni a nemzetközi szervezetekben is. Egyik ország sem támogatja például az ENSZ Biztonsági Tanácsának kibővítését, és vétőjogokról sem mondanak le. Mindkét ország egyaránt azt képviseli, hogy a Nemzetközi Valutaalapon és a Világbankon belül a nem nyugati országok kapjanak nagyobb beleszólást a vezetésbe.

A két ország hasonlóan gondolkodik az emberi és a kisebbségi jogok kérdéséről is. Mindkét ország belügynek tekinti a fenti kérdéseket, és ellenzi, hogy a különféle szervezetek és a nyugati országok ezekre a jogokra hivatkozva „beleszóljanak más országok belügyeibe”. A „szeparatista törekvések elleni harc” szintén a két ország legfontosabb közös ügyei közé tartozik.³³

A Sanghaji Együttműködési Szervezet és a katonai kapcsolatok

A Szovjetunió felbomlása utáni világrend és az orosz–kínai kapcsolatok egyik legfontosabb fejleménye az orosz–kínai katonai együttműködés elmélyülése és ennek kapcsán a Sanghaji Együttműködési Szervezet létrejötte és fejlődése.

A SESZ az 1996-ban alakult Sanghaji Ötök szervezetének utódaként jött létre 2001. június 15-én Sanghajban. A szervezetet 2001-ben Oroszország, Kína, Kazahsztán, Tádzsikisztán, Üzbegisztán és Kirgizisztán hozta létre. 2017-ben csatlakozott a szervezethez India és Pakisztán is.

A SESZ azért jött létre, mert a hidegháború utáni világrendben Kína és Oroszország egyaránt úgy látta, hogy csak közös fellépéssel tudja ellensúlyozni az Amerikai Egyesült Államok politikai befolyását és katonai erejét. A szervezet alapvetően egy biztonságpolitikai együttműködésnek indult, de napjainkra már számos egyéb területen is (például szociális fejlesztés, kulturális és gazdasági együttműködés) kialakult összefogás a tagországok között. A szervezet tagállamai mindenekelőtt a terrorizmus, a szeparatizmus és a szélsőséges szervezetek elleni harcot jelölték meg fő feladatuknak. A tagországok 2003 óta rendszeresen tartanak közös hadgyakorlatokat. Ezenkívül a tagországok titkosszolgálatai is folyamatos kapcsolatban vannak egymással, és megosztják értesüléseiket.³⁴

A SESZ nem tekinthető olyan szoros katonai szövetségnek, mint a NATO, hiszen a tagállamok részére nem ír elő automatikus katonai segítséget háború esetére. Viszont tagjai elkötelezték magukat amellett, hogy nem fegyverkeznek egymással szemben, nem támadják meg egymást, ha pedig valamelyik tagállam háborúba keveredne, akkor azonnal egyeztetnek egymással a lehetséges közös fellépésről és teendőkről. Így bár kétségtelenül lazább szövetség, mint a NATO, de hiba lenne lebecsülni, hiszen a katonai szövetségek formái sokszor változtak a történelem során. Meg kell persze jegyezni, hogy a tagországok között azért fennállnak bizonyos érdekellentétek, különösen India és Pakisztán 2017-es csatlakozása óta. A SESZ jelentősége folyamatosan növekszik mind az eurázsiai térségben, mind globális szinten. Megfigyelőként részt vesz a szervezet munkájában Mongólia, Irán, Afganisztán, Fehéroroszország, eseti jelleggel pedig Srí Lanka, Nepál, Kambodzsa, Törökország, Örményország és Azerbajdzsán is együttműködik vele.

A tagországok államfői évente egyszer találkoznak egymással, változó helyszíneken. A miniszeri, illetve alacsonyabb szintű egyeztetések gyakoriak és rendszeresek. A szervezet titkársága Pekingben található.³⁵

³³ BOLT 2013.

³⁴ *The Shanghai Cooperation Organisation; Chronicle of Main Events of „Shanghai Five” and Shanghai Cooperation Organisation.*

³⁵ *Shanghai Cooperation Organisation Secretary-General.*

Az együttműködés keretében Kína gyakran importál fegyvereket Oroszországból, miközben saját hadiiparát is folyamatosan fejleszti. Mivel 1989 óta Kínát fegyverembargó sújtja az USA és az EU tagállamai részéről, ezért gyakorlatilag Oroszország lett a legjelentősebb haditechnikai és fegyverbeszállító Kína számára. Ezzel egyidejűleg Kína Oroszország legjelentősebb fegyvervásárlója: az orosz hadiipari export 25%-a áramlik Kínába.³⁶

Gazdasági kapcsolatok

A gazdasági kapcsolatok különösen az ezredforduló után kezdtek jelentősen fejlődni. Ebben az időszakban már nemcsak Kína, de Oroszország is gazdaságilag emelkedő pályára állt. A gazdasági kapcsolatokban fontos szerepet játszanak a nagy infrastrukturális beruházások, energiaipari projektek és a hadiipari fejlesztések. A két ország kereskedelmében Kína számára Oroszország mint a szénhidrogének forrása a legfontosabb, hiszen azokból egyre jelentősebb behozatalra szorul. Ezenkívül Oroszország még jellemzően vegyipari termékeket és műtrágyát szállít nagy mennyiségben Kínába. A kétoldalú kereskedelemben az utóbbi években jellemzően Kínának van aktívuma.³⁷

2010 novemberében a két ország áttért az USA dollárról a saját két pénznemére a két ország közötti kereskedelmi elszámolásokban. A lépés célja nyilvánvalóan a dollár dominanciájának gyengítése, és a kínai *yuan* szerepének erősítése a nemzetközi kereskedelemben.³⁸

Kína napjainkra Oroszország legnagyobb külföldi hitelezőjévé vált. Már a 2008-as gazdasági válság idején is jelenős hitelekkel támogatta Oroszországot. 2014-ben, a Krím-félsziget elcsatolása után a nyugati országok gazdasági szankciókat vezettek be Oroszországgal szemben. Kína ekkor egy 150 milliárd *yuan* értékű hitelmegállapodást kötött Moszkvával, hogy enyhítsék a gazdasági szankciók hatását.³⁹

Oroszországnak feltétlenül érdekében állna az orosz Távol-Kelet gazdasági fejlesztése. Az orosz–kínai kapcsolatokat azonban erősen befolyásolja Moszkva azon félelme, hogy a kínaiak növekvő gazdasági jelenléte és bevándorlása miatt az orosz Távol-Kelet fokozatosan el-kínaiasodik, vagy legalábbis erős kínai befolyás alá kerül. A térség fejlesztésére a Szovjetunió összeomlása után Moszkva kevés anyagi forrást biztosított, ezzel összefüggésben az orosz ajkú lakosság körében jelentős volt az elvándorlás, miközben nagy létszámú kínai és koreai közösség telepedett meg a területen.⁴⁰

A kínai–orosz gazdasági együttműködés egyik legfontosabb multilaterális szervezetévé a BRICS vált, amelyben a két országon kívül Brazília, India és a Dél-afrikai Köztársaság is részt vesz. A BRICS megalapításának gondolata már a 2000-es évek első felében felmerült, de az első hivatalos ülést csak 2009-ben tartották meg az oroszországi Jekatyerinburgban. Az alapító Kína, Oroszország, India és Brazília volt (BRIC). Egy évvel később csatlakozott a Dél-afrikai Köztársaság is (a BRIC-csoport így bővült BRICS-csoporttá). A közösség elvileg a G7-ek ellenpólusaként jött létre. A tagországok mindegyike jelentős befolyással

³⁶ WEITZ 2010.

³⁷ LUDVIG 2008.

³⁸ SU–LI 2010; *China–Russia Economic, Trade Co-Op New Starts: Minister* 2010.

³⁹ OVERLAND–KUBAYEVA 2018; SMOLCHENKO 2014.

⁴⁰ BOLT 2013.

rendelkezik a saját régiójában mind gazdasági, mind politikai szempontból, bár Brazília és Dél-Afrika az utóbbi években komoly gazdasági problémákkal küzd.

A BRICS-csoport egyik jelentős intézménye a 2014-ben alapított Új Fejlesztési Bank. Az intézményt a Világbank ellenpólusaként hozták létre 50 milliárd USD alaptőkével, amelyet azóta 100 milliárd USD-re emeltek. A bank elsősorban infrastrukturális fejlesztéseket finanszíroz a harmadik világ országaiban.

A BRICS vésztartalékalap-egyezményét 2015-ben írták alá, és egy 100 milliárd USD összegű alapot hoztak létre vele, amelynek célja, hogy váratlan válsághelyzet esetén segítsen a tagországok költségvetési nehézségeit orvosolni rövid távon. Az alapot sokan tekintik a Nemzetközi Valutaalap alternatívájának.

A BRICS fizetési rendszer létrehozásáról 2015-ben döntöttek a tagországok, és céljuk egy bankközi fizetések és átutalások lebonyolítására alkalmas rendszer létrehozása, amely a SWIFT-rendszer alternatívája lenne.⁴¹

Energiaügyi kapcsolatok

Az orosz–kínai kapcsolatok egyik legfontosabb területe az energiaipari együttműködés. A kínai gazdaság növekedése egyre nagyobb energiaigényeket indukál, napjainkban már Kína a világ legnagyobb energiafogyasztója. Éppen ezért Kína igyekszik kőolaj- és gázszükségletét több különböző forrásból fedezni, hogy ne váljon függővé egyetlen beszállítótól.⁴² Mivel Oroszország hagyományosan nyersanyagtermelő országnak számít – különösen a szénhidrogének területén –, ezért napjainkra Oroszország lett Kína egyik legjelentősebb olajbeszállítója.

A két fél együttműködését a kölcsönös érdekek ellenére gyakran viták is kísérik, ezek elsősorban az árazás kérdésével kapcsolatosak, illetve a szállítási infrastruktúra hiánya is okoz nehézségeket.⁴³ A volt szovjet közép-ázsiai köztársaságokkal – például Kazahsztánnal, Türkmenisztánnal és Tádzsikisztánnal – Kína szintén igyekszik fokozni olaj- és gázipari partnerségét. Ez időnként konfliktusokat okoz a kínai–orosz relációban, de a kínai politikai döntéshozók a régióban többnyire meglehetősen óvatosan járnak el, tiszteletben tartva Moszkva regionális befolyását. Napjainkban leginkább az a jellemző, hogy a közép-ázsiai térségben gazdaságilag Kína a domináns tényező, ugyanakkor katonai és biztonságpolitikai szempontból még mindig Oroszország számít a domináns nagyhatalomnak.

A kétoldalú kapcsolatok értékelése

A kínai–orosz kapcsolatokat számos konfliktus terhelte az elmúlt évszázadokban. Elsősorban a határviták, továbbá a Közép-Ázsia és a Távol-Kelet feletti dominancia jelentette a fő konfliktusforrást a két fél viszonyában. Halford Mackinder brit geográfus 1904-ben tette közzé híres elméletét, a „Heartland Theoryt”. Ennek értelmében az eurázsiai térség a világ legjelentősebb régiója, és aki ezt a térséget dominálja, az tekinthető a világ urának. Kína

⁴¹ CHEN–QING 2015.

⁴² Countries Compared by Energy 2014; International Energy Agency 2010.

⁴³ OVERLAND–BRAECKHUS 2007.

és Oroszország e térség legfontosabb államai közé tartozik. Az orosz Kína-politikát különösen a II. világháború után uralta Mackinder elmélete, amikor befolyásuk alá szerették volna vonni Kínát. Napjainkban az látszik, hogy Kína is az eurázsiai térség domináns hatalmává kíván válni, és ebben a folyamatban kulcskérdés számára az Oroszországgal való kapcsolat. A hidegháború utáni világrendben azonban a két ország stratégiai partnerévé vált egymásnak, elsősorban az Amerikai Egyesült Államok és szövetségi rendszere ellensúlyozásának céljából. Kína Oroszország segítségével igyekszik olyan nemzetközi szervezeteket létrehozni (például a BRICS keretében), amelyek a korábban létrejött, de főként a nyugati országok által dominált nemzetközi szervezetekkel szemben alternatívát kínálhatnak. Bár a két fél között nem áll fenn olyan szoros katonai szövetség a Sanghaji Együttműködési Szervezet keretében, mint a NATO-tagországok között, azonban lényegében megvalósult egy lazább szövetség létrehozása, amely sokban emlékeztet a 19. század végén létezett német–Habsburg–orosz szövetségre. Mindkét országnak érdeke, hogy egyikük gazdasága se omoljon össze, és a politikai rendszer se változzon meg egyik országban sem. Oroszországnak az 1990-es évek mélyrepülése után sikerült újra megerősítenie nagyhatalmi helyzetét, míg Kína napjainkra globális nagyhatalommá vált. Kettejük együttműködése minden bizonnyal alapvetően meghatározza a globális viszonyokat a következő évtizedekben. Mindez jelentős kihívások elé állítja a nyugati demokráciákat mind politikai, mind katonai szempontból.

Felhasznált irodalom

- BELOUSOV, Vitaliy (2017): China, Russia Plan to Support Each Other Regardless of Int'l Situation – Lavrov. *Sputnik*, 2017. 08. 06. Elérhető: <https://sptnkne.ws/ferU>
- BOLT, Paul J. (2013): *Sino–Russian Relations in a Changing World Order*. DOI: <https://doi.org/10.21236/ADA593629>
- CHEN, Michelle – QING, Koh Gui (2015): Exclusive: China's International Payments System Ready, Could Launch by End-2015 – Sources. *Reuters*, 2015. 03. 09. Elérhető: www.reuters.com/article/us-china-yuan-payments-exclusive/exclusive-chinas-international-payments-system-ready-could-launch-by-end-2015-sources-idUSKBN0M50BV20150309?irpc=932
- CHEN, Vincent (2012): *Sino–Russian Relations in the Seventeenth Century*. The Hague, Springer.
- China–Russia Economic, Trade Co-Op New Starts: Minister (2010). *China Daily*, 2010. 11. 25. Elérhető: www.chinadaily.com.cn/china/2010-11/25/content_11608887.htm
- Chronicle of Main Events of "Shanghai Five" and Shanghai Cooperation Organisation* (s. a.). Elérhető: <https://web.archive.org/web/20081014132514/http://www.sectso.org/html/00030.html>
- CHUFRIN, Gennady ed. (1999): *Russia and Asia. The Emerging Security Agenda*. Stockholm–Oxford, International Peace Research Institute – Oxford University Press. Elérhető: www.sipri.org/sites/default/files/files/books/SIPRI99Chu/SIPRI99Chu.pdf
- Countries Compared by Energy: Oil Consumption* (2014). Elérhető: www.nationmaster.com/graph/ene_oil_con-energy-oil-consumption
- ESKRIDGE-KOSMACH, Alena N. (2008): Russia in the Boxer Rebellion. *The Journal of Slavic Military Studies*, Vol. 21, No. 1. 38–52. DOI: <https://doi.org/10.1080/13518040801894142>
- FAIRBANK, John King – GOLDMAN, Merle (2006): *China. A New History*. Second Ed. Cambridge (US-MA) – London, Belknap. DOI: <https://doi.org/10.2307/j.ctvjghv1z>

- FISHER, Raymond Henry (1943): *The Russian Fur Trade 1550–1700*. Berkeley (US-CA) – Los Angeles (US-CA), University of California Press.
- FLETCHER, Joseph (1978): Sino–Russian Relations, 1800–62. In FAIRBANK, John King ed.: *The Cambridge History of China: Late Ch'ing 1800–1911*. Vol. 1. Cambridge, Cambridge University Press. 318–350. DOI: <https://doi.org/10.1017/CHOL9780521214476.008>
- GERNET, Jacques (2005): *A kínai civilizáció története*. Budapest, Osiris.
- HELMER, John (2005): China Beats Japan in Russian Pipeline Race. *Asia Times*, 2005. 04. 29. Elérhető: www.atimes.com/atimes/Central_Asia/GD29Ag01.html
- Holy New Martyrs of China*. Orthodox Fellowship of All Saints of China. Elérhető: www.orthodox.cn/saints/chinesemartyrs_en.htm
- HSU, Jing-Yun – SOONG, Jenn-Jaw (2014): Development of China–Russia Relations (1949–2011) – Limits, Opportunities, and Economic Ties. *Chinese Economy*. Vol. 47, No. 3. 70–87. DOI: <https://doi.org/10.2753/CES1097-1475470305>
- International Energy Agency (2010): *China Overtakes US as World's Biggest Energy Consumer*. Elérhető: www.iea.org/countries/china
- JANSEN, Marius B. (1989): *The Cambridge History of Japan*. Vol. 5. *The Nineteenth Century*. New York (US-NY), Cambridge University Press. DOI: <https://doi.org/10.1017/CHOL9780521223560>
- JORDÁN Gyula (2005): *Tajvan története*. Budapest, Kossuth.
- KIM, Younkyyo – Stephen BLANK (2013): Rethinking Russo–Chinese Relations in Asia: Beyond Russia's Chinese Dilemma. *China: An International Journal*, Vol. 11, No. 3. 136–148.
- KIRCHENBAUER, Reid (2014): Chinese Globalization Will Work: The Yuan is Key. *InvestAsian*, 2014. 10. 15. Elérhető: www.investasian.com/2015/02/04/china-russia-partnership-grow
- LENSEN, George Alexander (1967): *The Russo–Chinese War*. Tallahassee (US-FL), Diplomatic Press.
- LIEVEN, Dominic (2006): *The Cambridge History of Russia*. Vol. 2. *Imperial Russia, 1689–1917*. Cambridge, Cambridge University Press. DOI: <https://doi.org/10.1017/CHOL9780521815291>
- LUDVIG Zsuzsa (2008): *Oroszország és Kína: A Partnerség határai*. Budapest, MTA VKI. Elérhető: www.vki.hu/mt/mh-80.pdf
- MARCH, G. Patrick (1996): *Eastern Destiny: Russia in Asia and the North Pacific*. Westport (US-CT), Praeger.
- METCHNIKOFF, Olga (1920): *Vie d'Élie Metchnikoff, 1845–1916*. Paris, Hachette. (Angol nyelven: METCHNIKOFF, Olga [1921]: *Life of Elie Metchnikoff, 1845–1916*. London, Constable. DOI: <https://doi.org/10.5962/bhl.title.22557>)
- MILLWARD, James A. (2007.): *Eurasian Crossroads. A History of Xinjiang*. New York (US-NY), Columbia University Press.
- NYE, Joseph S. (2015): A New Sino–Russian Alliance? *Project Syndicate*, 2015. 01. 12. Elérhető: <https://archive.is/20170105033605/http://www.projectsyndicate.org/commentary/russia-china-alliance-by-joseph-s-nye-2015-01>
- ØVERLAND, Indra – BRAEKHUS, Kyrre (2007): *A Match Made in Heaven? Strategic Convergence between China and Russia*. Oslo, Norsk Utenrikspolitisk Institutt. (Paper No. 717 – 2007.) Elérhető: www.files.ethz.ch/isn/28880/717.pdf
- ØVERLAND, Indra – KUBAYEVA, Gulaikhan (2018): Did China Bankroll Russia's Annexation of Crimea? The Role of Sino–Russian Energy Relations. In BLAKKISRUUD, Helge – ROWE, Elana Wilson eds.: *Russia's Turn to the East*. London, Palgrave. 95–118. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-319-69790-1_6
- POLONYI Péter – A. SÁJTI Enikő (2000): *Mao/Tito*. Budapest, Pannonica.

- QUESTED, Rosemary K. I. (2014): *Sino–Russian Relations: A Short History*. London, Routledge. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315018898>
- RATNER, Ely – ROSENBERG, Elizabeth (2014): China Has Russia Over a Barrel. *Foreign Policy*, 2014. 05. 19. Elérhető: <https://foreignpolicy.com/2014/05/19/china-has-russia-over-a-barrel>
- ROZMAN, Gilbert (2014): *The Sino–Russian Challenge to the World Order: National Identities, Bilateral Relations, and East versus West in the 2010s*. Washington D.C., Woodrow Wilson Center Press – Stanford University Press.
- SAVIC, Bob (2016): Behind China and Russia's 'Special Relationship'. *The Diplomat*, 2016. 12. 07. Elérhető: <https://thediplomat.com/2016/12/behind-china-and-russias-special-relationship>
- Shanghai Cooperation Organisation Secretary-General. Elérhető: <http://eng.sectsc.org/secretariat>
- SHIRA, Dezan et al. (2018): China–Russia Bilateral Trade is World's Fastest Growing Opportunity Corridor. *China Briefing*, 2017. 08. 30. Elérhető: www.china-briefing.com/news/china-russia-bilateral-trade-is-worlds-fastest-growing-opportunity-corridor
- SMOLCHENKO, Anna (2013): Chinese Leader Xi, Putin Agree Key Energy Deals. *AFP*, 2013. 03. 22. Elérhető: https://archive.vn/20130411013534/http://www.google.com/hostednews/afp/article/ALeqM5jI8_kZmr2INskAt4erPYLeDxW9Zw?docId=CNG.456411c08037199e9bc2690b1b0726fa.211#selection-295.0-295.47
- SMOLCHENKO, Anna (2014): China, Russia Seek 'International Justice', Agree Currency Swap Line. *Business Insider*, 2014. 10. 13. Elérhető: www.businessinsider.com/afp-china-russia-seek-international-justice-agree-currency-swap-line-2014-10
- SU Qiang – LI Xiaokun (2010): China, Russia Quit Dollar. *China Daily*, 2010. 11. 24. Elérhető: www.chinadaily.com.cn/china/2010-11/24/content_11599087.htm
- The Shanghai Cooperation Organisation (s. a.). Elérhető: http://eng.sectsc.org/about_sco
- TIAN, Hao (2015): *Sino–Russian Relations: Conflict and Cooperation*. Bethlehem (US-PA), Lehigh University. Elérhető: <https://preserve.lehigh.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=&httpsredir=1&article=1037&context=cas-campbell-prize>
- Treaty of Peking. Elérhető: www.encyclopedia.com/history/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/peking-treaty
- TRENIN, Dmitri (2011): Challenges and Opportunities: Russia and the Rise of China and India. In TELLIS, Ashley J. – TANNER, Travis – KEOUGH, Jessica eds.: *Strategic Asia 2011–12: Asia Responds to Its Rising Powers – China and India*. Washington, D. C., National Bureau of Asian Research. Elérhető: www.nbr.org/publications/element.aspx?id=532
- VAN DIJK, Kees (2015): *Pacific Strife*. Amsterdam, Amsterdam University Press. DOI: <https://doi.org/10.5117/97890089644206>
- WEITZ, Richard (2010): Why China Snubs Russia Arms. *The Diplomat*, 2010. 04. 05. Elérhető: <https://thediplomat.com/2010/04/why-china-snubs-russian-arms>
- WEITZ, Richard (2015): *China–Russia Security Relations: Strategic Parallelism without Partnership or Passion?* Carlisle (US-PA), Strategic Studies Institute, US Army War College.
- WU D. D. (2017): China and Russia Sign Military Cooperation Roadmap. *The Diplomat*, 2017. 06. 30. Elérhető: <https://thediplomat.com/2017/06/china-and-russia-sign-military-cooperation-roadmap>
- Дополнительное соглашение между российской федерацией и китайской народной республикой о российско-китайской государственной границе на ее восточной части (2004). Elérhető: <https://web.archive.org/web/20110812092950/http://bestpravo.ru/fed2004/data03/tex14451.htm>